

АНАЛІЗ ФОРМАЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ТВОРУ І. БАГРЯНОГО «ПАЦАН»

Бойко Наталія (Україна)

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

м. Дніпро, Україна

Актуальність оповідання зумовлена сучасним історичним контекстом – повномасштабною війною в Україні, що знову актуалізувала проблеми дегуманізації. Дослідження формальних елементів дає змогу простежити, як через композицію, лінгвостилістичні засоби можливо передати трагізм людського існування в умовах війни.

Оповідання І. Багряного «Пацан» має подієву за типом композицію, оскільки автор зображує події, які складаються здебільшого з дій персонажів.

За формою вона хронологічна, бо усе відбувається в хронологічному порядку: Колька допомагає на станції → відпрошується, аби побачити матір → її не знайшов, повертається на станцію → потяг із товаришами уже поїхав → хлопчик сумує... Однак цю композицію можна назвати хронологічною з елементами ретроспективної, тому що у творі є момент, коли головний герой поринає у сон, де подана додаткова інформація про його минуле.

Також це проста за типом композиція, адже представлена лише одна сюжетна лінія, відбувається з'єднання окремих епізодів навколо одного героя – Миколки.

Заголовок оповідання І. Багряного окреслений лише одним словом-іменником – пацан. Можна сказати, що він «прямий», тому що у творі ідеться про хлопчика. За типом це заголовок, який репрезентує основну тему оповідання, тобто надає читачеві загальне уявлення про те, що відображено автором у творі: хлопець Колька, малий пацан, котрий тільки відкриває для себе світ. Функція заголовка – номінативно-інформативна, бо він дає невелике уявлення про те, що автор хоче нам розповісти. До того ж можна здогадатися: головним героєм буде саме хлопчик.

Оповідання не має епіграфу, однак є присвята: *«Моєму маленькому другові»* [1]. Оскільки Іван Багряний був свідком громадянської війни та мав досвід роботи в колонії для безпритульних та сиріт, то, можливо, маленький друг – це якраз один із пацанів, котрі перебували в тій колонії. І, очевидно, автор переповідає саме жахливу історію із трагічного життя цього хлопчика. Присвята пов'язана з дружнім жестом до адресата, тому її функція – співчуття маленькому другові, який опинився віч-на-віч із жорстокою війною.

Розповідь у тексті ведеться від третьої особи.

В оповіданні є як головні, так і другорядні персонажі. Миколка – єдиний головний герой, навколо якого відбуваються усі події. До другорядних персонажів можна віднести товариша Голубіва, матір хлопчика, діда та його невістку.

За своїм характером образи трагічні. Миколка – це дев'ятирічний хлопчик, який поєднує риси наївності, імпульсивності та передчасного «дорослого» вибору. Матір хлопчика – бідна напівбожевільна сліпа жебрачка, *«зсохла і почорніла, мов скелет»* [1]. Її образ побудований на деталях (сліпота, мовчання), що підсилюють трагізм. Дід і його невістка також нещасні, вони живуть надією на повернення з війни: вона – чоловіка, він – сина; *«ні в неї дітей, ні в нього онуків»* [1]. Інші персонажі не розкриті психологічно, однак слугують дзеркалом середовища, у якому існує Колька.

За ставленням автора усі персонажі позитивні, за винятком німців, котрі на той час нещадно губили душі людей.

Герої згруповані за принципом зіставлення. І. Багряний у своєму творі розділив персонажів за родинною ознакою: Миколка – його матір, Голубів (як новий батько); дід – його невістка.

Хронотоп оповідання замкнений: місто, вокзал, двори, вулиці, в'язниця, поле. Місце подій постійно змінюється, але залишається небезпечним, що формально підкреслює мотив втечі та безпритульності. За часом усе розгортається доволі швидко, створюючи ефект невідворотності.

Фабула й сюжет цього оповідання не зовсім збігаються із-за наявного елемента ретроспекції.

Домінує характерологічна функція сюжету, адже відбувається становлення й розкриття психології Миколки, тобто на передньому плані зображення – характер.

Залежно від цього сюжет є адинамічним: дія дещо уповільнена, щоб сконцентрувати увагу на головному герої та всебічно розкрити його психологію. Дуже добре це підтверджує детально описаний епізод втечі.

За кількістю ліній – однолінійний сюжет: життєва драма дев'ятирічного хлопчика, яка розгортається на фоні подій громадянської війни.

За типом сюжет концентричний, тому що на перший план висувається одна життєва ситуація, твір будується на одній сюжетній лінії. До того ж переважають причинно-наслідкові зв'язки між подіями.

Основу сюжету становить зовнішній конфлікт між дитиною і ворожим простором війни та окупації, який поступово трансформується у внутрішній конфлікт – боротьбу між інстинктом виживання й дитячою потребою у материнській любові й безпеці.

Як щодо сюжетних елементів, то експозиція – Колька на станції; зав'язка – хлопчик у пошуках матері; розвиток дії – пошуки їжі, ідея із крадіжкою; кульмінація – обстріл та втеча малого; розв'язка – смерть Миколки. Експозиція пряма, бо подається на початку твору. Фінал є відкрито-трагічним: смерть хлопця зафіксована доволі стримано.

Оповідання пересичене замовчуваннями: «...ідуть... Гайдамаки... Мери́канці... ...анці... ...івці...», «Ах ти пацан...», «а він... такий малий і...», «Та мені... в одно місце треба...» [1] тощо. І. Багрянний не закінчує думки, залишаючи читачеві можливість здогадатися, домислити, про що йдеться, або передає напружений психологічний стан мовця.

У творі наявна ретардація, тобто є затримка розвитку дії включенням у текст позасюжетних елементів: описи пейзажу («Було весняне сонце. Весняний

ранок радісно позолотив гіллясті голі липи, бризнув сріблом на шиби церковні. Бадьора пташка привіталася з ним, пурхнула з цікавістю на плити і поплигала під важку браму. Сонце схилилось надвечір» [1]) та характеристика героїв («Руда підрізана шинеля, дірчаві чоботи, подертий чужий кашкет налазить на очі... Ці очі на смаглому, немитому, кирпатенькому лиці неспокійні й цікаві» [1]).

I. Багрянний використовує в оповіданні прийоми ретроспекції, тобто екскурс у минуле. У творі є момент, коли головний герой поринає у сон, де подана інформація про його минуле (як він потрапив у загін Голубіва, згадки про батька, сімейну квартиру): *«дзвони... солдати... бойскауту... Ось він з матір'ю дома, – ждуть батька. Там він десь у германців, на якійсь «пазіції», – не пам'ятає батька Микола... Мати була солдаткою і ходила «получать пособіє» і вже рік верталась ні з чим. Сиділи вони в темній, холодній халупі і плакали, як гримнула «революція». Незрозуміле слово, а приємне. Ходили до тюрми випускати в'язнів... демонстрації... маніфестації, з трубами, з «хлаками», з співами незаними... Мітинги з «ораторами»... Далі довжелезні хвости за хлібом, голодуха... Мати безсила і хвора пішла жебрачити...» [1].*

В оповіданні автор використовує засіб невпізнання та упізнавання: *«Коло замкненої важкої церковної брами сидить у сутінках жінка – темна стара, одинока. Тричі підходив Колька і тричі вертався і все тягнуло назад. Коли пригнувся низенько, серце забилося» [1].* Тобто головний герой не відразу впізнав матір.

Письменник удається до використання позасюжетних елементів. Наприклад, в оповіданні присутній опис-портрет і опис-пейзаж.

Описи-портрети властиві як головному герою, так і другорядним. Описуючи зовнішність персонажів, автор розкриває їх індивідуальність, а в деяких випадках подає читачам нову інформацію щодо героя (*«Товариш Голубів Гриць, кремезний дядя, главоверх ручища, чорні й широкі, мов*

латаття. Для всіх він Голубів, а для Миколки «Голуб», страшний і добрий, грізний і веселий Голуб...» [1]).

Опис-пейзаж виконує одну з важливих функцій у творі, адже дає уявлення про час дії: *«весняний пустотливий вітер каламутив тривогу, спотикався на м'ягкому снігу, носив і шарпав уривки розмов, здогадок і настроїв золотими іскрами сонця. Було весняне сонце. Весняний ранок радісно позолотив гіллясті голі липи, бризнув сріблом на шиби церковні»* [1]. У цитаті постійно фігурує епітет «весняний», що дозволяє зробити висновок: події відбуваються навесні. Контраст між весняними пейзажами та жорстокими подіями виконує антиїдилічну функцію, руйнуючи традиційну символіку весни.

Мова твору характеризується поєднанням розмовної, просторічної та експресивної лексики.

Отже, формальні елементи соціально-психологічного оповідання «Пацан» відіграють ключову роль у розкритті авторського задуму: вони забезпечують високу художню напругу, твір досягає глибокого психологічного впливу та є узагальненням образу зламаного дитинства в умовах війни.

Список джерел:

1. Іван Багряний. Пацан: веб-сайт. URL:
<https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=3063>